

ADET-ANANELERİMİZİN FELSEFİ YORUMU ÜZERİNE

Dr. Oruc ABDULLAYEV*

Her bir halk kendi oluşumu, gelişimi tarikinde hesapsız manevi-ahlaki, sosyo-kültürel değerler meydana getirmektedir. Tabii ki, zaman geçtikçe onlardan bazıları devrin taleplerine cevap veremediğinden veya çeşitli baskılardan, takiplerden dolayı ortadan kaybolmuş, diğerleri ise halkın manevi hayatı ile ilişkisini kesmemiş, günümüze kadar yaşamını sürdürmüştür. Hatırlatalım ki, genelde halkın yaşamını, tarikini, kültürünü bu manevi değerlerden ayrı tasavvur etmek mümkün olmuyor. Bu değerler içerisinde halkın manevi kültürünü ve karakterini oluşturan adet-ananelerin de önemli rol oynaması dikkat çekmektedir.

Unutmamak gerekiyor ki, adet-ananeler maddi ve manevi medeniyetin özelliklerini kendisinde birleştirmekle birlikte toplumun tarihsel gelişiminin çeşitli basamaklarında toplumun sosyal-manevi gelişmesi sürecinde önemli vasıtalarından biri gibi yakından iştirak etmiştir. Bunu biz çağımızda da görebiliriz. Yani belli manada toplumsal gerçekliğin inkişaf seviyesini gösterebilen, onu yansıtabilen adet-ananeler aslında insanların hayat tarzının mükemmelleşmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bununla bile unutmamak gerekiyor ki, adet-ananeler bazen toplumun yaşamında muhafazakâr (tutucu) bir rol da oynayabilir, yani geçmişin birçok zararlı, gerici manevi-ahlaki, ideolojik unsurları muhafazakârlık ve atalet (sükunet) vasıtaları gibi hala da toplumun hayatında olumsuz rol oynayabilir. Hala gelişime engel bile olabiliyor. Tesadüfi değil ki, toplumun maddi manevi, siyasi, ideolojik problemleri ile birlikte adet-ananelerin değiştirilmesi, mükemmelleştirilmesi, geliştirilmesi, yaşam tarzına karmaşık olan etkileri onun olumsuz unsurlarının aradan çıkarılması her zaman uzmanların dikkat merkezinde durmuştur.

Her bir adet-ananenin önemi her şeyden önce onun ifade ettiği, sosyal içerik ve mana ile ilgilidir. Medeniyetin ayrılmaz terkip bölümü olan bu vasıtalar, aynı zamanda halkın sosyal tarihi ve manevi tecrübesi ile de bağlı olup, bu tecrübeyi kuşaktan kuşağa aktarmakla birlikte toplumun manevi, ahlaki kültürün yaşam tarzının mükemmelleşmesine etki göstermiş, insanın, aktif bir şekilde hayata müdahale etmesine de sebep olmaktadır.

* Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı

Bilim adamları adet ve anane anlamlarının birbirlerine yakın olmasını göstermekle birlikte onların arasında olan farklılıklara da dikkat çekmektedirler. Adetler ihtimal ki, bu Arapça adet kelimesinden olup mana itibarıyla kaide, usul, davranış tarzı, alışkanlık manasına gelip, bir sosyal tarihi hadise gibi insanların hayat tarzına, birlikte yaşamlarında oluşmuş, sabitleşmiş, nesilden nesile aktarılmış yaşam usulü, kaideleri, davranış tarzı, özellikle de manevi-estetik idealleri ifade eden, esasen kamuoyuna esaslanan davranışlardır. Adetler insan yaşamında önemli rol oynayan sosyal ve şahsi hadiselerin ifadesidir. Nesillerin birbirine verdiği canlı sembolik bir enferyonudur.

Taşıdığı önem ve içerik itibarıyla anane ile adet arasında esaslı bir fark yoktur. Ananeler de tarih süresinde meydana gelmiş, nisbi sabit davranışların, yaşam tarzı ve onun manevi, politik, estetik ideallerin, maddi ve manevi servetlerin, onların ifadesi olan adetlerin, davranışların, yaşayış kaidelerinin bir sözde sosyal tecrübenin birikimidir. Anane sosyal, siyasi, maddi, ekonomik emek, üretim, manevi estetik faaliyeti, maişet kaideleri ve davranış normlarını ifade eder. Onları toplumsal fikir gücüne göre savunabilir, sebitleştirir ve kuşaktan kuşağa aktarabilir. Anane nesiller arasında ilişki, araçlar. Eski nesillerin maddi ve manevi değerlerinin yaşam tarzı ve davranış kaidelerinin, ideallerinin bilgi ve tasavvurlarının, aile, maişet normlarının sistemleştirilip gelecek nesillere ulaştırılması vasıtasıdır. Toplum hayatının ayrılmaz dalıdır.

Tesadüfi değil ki, anane manasında bir çok dillerde kullanılan “traditio” kelimesi “ötürülen”, “iletilen”, “verilen” anlamına gelmektedir. (Dilimizde kullandığımız “anane” sözünün Arapça rivayet, masal, hikâyet vasıtasıyla nesilden nesile aktarılan bir hareket, kaide manasında olduğu kaydediliyor.)

Görüldüğü gibi “adet” ve “anane” anlayışları manasına göre birbirine yakın anlamlardır. Lakin onlar hiç temin olarak aynı maliyetli anlamlar değildir.

Ananeler ihata dairesinin genişliğine, sabitlik derecesi ve toplumsal yaşamda daha aktif rol oynaması ile adetlerden farklıyor. Adetler çoklu tekrarlar ve uzun bir tarihi gelişme sonucunda sabitleşir ve ananeye çevrilirler. Demek ki, içeriği ve sosyal önemi itibarıyla adetlerle ananeleri aynileştirmek doğru olmaz. Nitekim, etnografik manada “adet” terimi yerine “anane” kullanmak olmaz. Öyle ananeler var ki, onların hiçbir vakit “adet” adlandırmak mümkün değildir. İnkılabi ananeler, kalbi ananeler, emek ananeleri, nizami ananeler vs. Bu halde demek ki, belli manada adetler ananedir, lakin bütün ananeler “adet” değildir.

Diğer taraftan, o ideolojinin çeşitli forumlarında (siyaset, sanat vs.) adeta bu veya diğer ünlü şahsın adı ile, veya onun esaslandığı adı ile bağlı olan belli bir idea, yaratıcılık çizgisini ifade ediyor.

Adet ve ananeler faaliyet dairesine göre de birbirlerinden farklıyor. Adetlerin faaliyet dairesi çok zaman aile-maişet münasebetleri sahası ile, davranış tarzı ve yaşam tarzı normları ile sınırlanıyor. Adetler insan faaliyetinin üretimden ve sosyal-politik faaliyetten dışarı olan bölümünde daha geniş yayılmıştır. Adetler buna

göre de esasen insanların maişetindeki (gündelik hayatındaki) ve hayat tarzındaki sabitleşmiş konuların birikim gibi çıkış ediyor. Bu bakımdan adetler daha çok “maişet ananeleri” anlayışına uygun geliyor. Lakin ananelerin ihata dairesi çok geniştir. Adetler en çok toplumsal şuurun ahlak, din ve hukuk gibi formları ile bağlı olup, esasen maişet münasebetleri anlamında yüze çıktığı halde, ananeler toplumsal şuurun bütün formlarına, ahlaka, hukuka, siyasete, ilme, dine, sanata vs. aynı derecededir.

Toplumsal fonksiyonuna, insanın dünya görüşüne formallaşmasındaki rolüne göre de ananeler adetlere nazaran daha güçlü eğitici bir vasıtaadır. İlerici ananeler insanların toplumsal, siyasi ve emek faallığına olumlu etki gösterir ve halk tefekküründe en iyi ne varsa hepsini benimser ve nesilden nesile aktarır.

Böylece bir daha kaydetmek gerekir ki, “insan-adet-anane” ilişkileri çok yönlü ve karmaşık sosyal, felsefi problemdendir. Tabii ki, onların çözülmesi her yönlü izahı bundan sonra da uzun bir süre sosyologların, filozofların, sanat adamlarının dikkat merkezinde duracaktır.